

Utbildningsdepartementet

Remissvar över Bildning, utbildning och delaktighet – folkbildningspolitik i en ny tid (SOU 2024:42)

U2024/01680

Institutet för mänskliga rättigheter (institutet) yttrar sig över betänkandet **Bildning, utbildning och delaktighet – folkbildningspolitik i en ny tid (SOU 2024:42)**. Yttrandet sker inom ramen för institutets uppgift att främja säkerhetsställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige, med utgångspunkt i våra grundlagar och för Sverige folkrättsligt bindande förpliktelser inom området mänskliga rättigheter. Institutet har även en särskild roll som oberoende nationell mekanism enligt artikel 33.2 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen).

Sammanfattning

- Institutet **betonar betydelsen av folkbildning för de mänskliga rättigheterna**. Folkbildningen aktualiserar flera rättigheter i sig själv, bland annat rätten till utbildning, bildning och kultur. Dessutom är folkbildningen även ett medel för att förverkliga andra mänskliga rättigheter.
- Institutet **tillstyrker** utredningens bedömning att självförvaltningsmodellen ska behållas.
- Institutet **avstyrker** den alternativa modellen som innebär att självförvaltningsmodellen avskaffas och en myndighet tar över ansvaret för fördelning, kontroll, uppföljning och utvärdering av statsbidraget till folkbildningen.
- Institutet **påminner om** att staten ska garantera att de mänskliga rättigheterna utövas utan diskriminering. För att säkerställa allas lika rätt

till utbildning bör utredning och kontroll av folkbildningen därför utvecklas och tillämpas utan diskriminering.

Övergripande synpunkter

Institutet **betonar betydelsen av folkbildning för de mänskliga rättigheterna**. Folkbildningen aktualiserar flera rättigheter i sig själv, bland annat rätten till utbildning, bildning och kultur, men är även ett nödvändigt medel för att förverkliga andra mänskliga rättigheter.¹ I artikel 26 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna uttrycks rätten till utbildning. Utbildning ska enligt FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna syfta till att utveckla personen till fullo och till att stärka respekten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Flera andra internationella konventioner omfattar rätten till utbildning bland annat artiklarna 13 och 14 i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ESK-konventionen), artiklarna 28 och 29 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och artikel 24 i funktionsrättskonventionen. Både FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) och kommittén för sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter (ESK-kommittén) har i sina allmänna kommentarer förtydligat att rätten till utbildning inte enbart gäller formell utbildning utan omfattar även det bredare konceptet bildning.²

Rätten till utbildning spelar en avgörande roll för människors möjligheter att utvecklas, att tillgå och skydda sina rättigheter och att förbättra sina levnadsvillkor. Folkbildningen fångar upp målgrupper som annars har svårt att få rätten till utbildning tillgodosedd, bland annat personer med funktionsnedsättning och nyanlända. I de grupperna är utbildning och bildning

¹ FN:s kommitté för ekonomiska, sociala, och kulturella rättigheter, Allmänna kommentarer nr 13, rätten till utbildning, p. 1.

² FN:s barnrättskommitté, allmänna kommentar nr 14 p. 79 och FN:s kommitté för ekonomiska, sociala, och kulturella rättigheter, Allmänna kommentarer nr 13, p. 4. Se mer i FN:s special rapportör för utbildnings rapport om genomförandet av rätten till utbildning genom icke-formell utbildning, A/HRC/35/24.

särskilt viktigt för att de ska kunna kräva andra rättigheter exempelvis rätten till skälig levnadsstandard.

Artikel 24 i funktionsrättskonventionen erkänner rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning. Staten har en skyldighet att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till allmän högre utbildning, yrkesutbildning, vuxenutbildning och livslångt lärande. Staten ska även säkerställa att skälig anpassning erbjuds utifrån personliga behov och att personer med funktionsnedsättning ges nödvändigt stöd.

Institutet lyfte fram folkhögskolornas betydelse för personer med funktionsnedsättnings rätt till utbildning i sin alternativrapport till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (FN:s funktionsrättskommitté). Det finns bristande tillgänglighet i grundskolan för personer med funktionsnedsättning. Det är därför viktigt att utvidga de lösningar som bryter segregering och ökar delaktigheten i samhället för personer med funktionsnedsättning. Institutet anser att ett bra exempel på det är folkhögskolan som visat sig fungera bra för personer med funktionsnedsättning.³

Institutet anser, precis som utredningen, att folkbildningen har en stor betydelse för kulturen i Sverige. Utredningen konstaterar att studieförbunden och folkhögskolorna skapar en infrastruktur för kultur i hela landet.⁴ Framför allt har folkbildningen en stor påverkan på kulturlivet i glesbygden.⁵ Folkbildningen är därmed avgörande för många människors möjlighet att tillgodose sin rätt till kulturliv.

Folkbildningen uppmuntrar människors delaktighet i samhället och förbättrar människors möjlighet att organisera sig. Det konstateras i utredningen att folkbildningens demokratistödande arbete har många uttryck och att

³ Institutet för mänskliga rättigheter, Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Inför den andra och tredje granskningsprocessen avseende Sverige 2024, s. 139.

⁴ SOU 2024:42, s. 247–248.

⁵ Myndigheten för kulturanalys, kulturens geografi, Tillgång till kulturutbud i landets kommuner, Kulturfakta 2019:3.

folkbildningen bidrar till att skapa ett öppet och nyfiket samtal i samhället. Det fria samtalet har av de två senaste demokratiutredningarna bedömts vara avgörande för demokratin.⁶

Synpunkter på vissa specifika förslag

14.3 Utredningen föreslår att självförvaltningsmodellen behålls

Institutet **tillstyrker** utredningens bedömning om att självförvaltningsmodellen ska behållas eftersom det stärker ett självständigt och starkt civilsamhälle. Civilsamhället är en central del av folkbildningen. Folkbildningen är både en egen aktör i civilsamhället och på olika sätt knutna till civilsamhället. En majoritet av alla folkhögskolor ägs av föreningar och de flesta studieförbund har direkta kopplingar till föreningar.⁷ På grund av folkbildningens nära band till civilsamhället påverkar avståndet mellan staten och folkbildningen även civilsamhällets självständighet.

Rätten att anordna och delta i sammankomster för bildning, meningsyttringar och framförande av konstnärlig verksamhet är något som skyddas av föreningsfriheten och mötesfriheten. Föreningsfriheten och mötesfriheten är en grundläggande rättighet som säkerställs i både 2 kap. 1 § i regeringsformen och artikel 22 i FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. FN:s råd för mänskliga rättigheter har i flera resolutioner påpekat att staten har ett ansvar att skydda och främja ett oberoende civilsamhälle och skapa förutsättningar för att det ska kunna verka fritt.⁸

Den nära kopplingen till civilsamhället är även viktig att bibehålla för folkbildningen bland annat eftersom det bidrar till att stärka folkbildningens

⁶ SOU 2024:42, s. 238.

⁷ SOU 2024:42, s. 241.

⁸ Se bl.a. FN:s råd för mänskliga rättigheter, resolution 24/21, Civil society space: creating and maintaining, in law and in practice, a safe and enabling environment och resolution 27/31, civil society space.

genomslagskraft. Utredningen konstaterar att genom civilsamhället når folkbildningen ut till personer som annars inte skulle vända sig till folkbildningen.⁹ På så sätt stärker civilsamhället även folkbildningens möjlighet att vara en utjämnande faktor i samhället och bidrar till att fler personer får tillgång till rätten till utbildning och får en ökad förmåga att ta vara på andra rättigheter.

Med anledning av de nära banden mellan civilsamhället och folkbildningen har folkbildningens självständighet från staten även en betydelse för ett fritt och oberoende civilsamhälle. Enligt utredningen är det svårt att upprätthålla folkbildningens armlängdsavstånd från staten om självförvaltningsmodellen avskaffas. För att säkerställa föreningsfriheten och mötesfriheten och med anledning av statens ansvar för ett oberoende civilsamhället anser institutet, i likhet med utredningen, att självförvaltningsmodellen bör bibehållas.

14.4 Utredningens alternativa förslag innebär att Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) tar över ansvaret för fördelning, kontroll, uppföljning och utvärdering av statsbidraget till folkbildningen

Institutet **avstyrker** den alternativa modellen som innebär att självförvaltningsmodellen avskaffas. Utredningen har, i enlighet med direktiven, tagit fram en alternativ modell som innebär att självförvaltningsmodellen avskaffas och att folkbildningsanslaget i stället fördelas, kontrolleras och följs upp av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). Det är dock utredarens uppfattning att det inte är ett bra alternativ att frångå självförvaltningsmodellen och att uppdraget placeras på en myndighet. Det skulle, enligt utredningen, kunna leda till att man går miste om bildningsverksamhetens frivilliga och fria karaktär. Det hade inte heller varit

⁹ SOU 2024:42

kostnadseffektivt och hade inte löst de största riskerna gällande fusk och felaktigheter.

Institutet **anser** att självförvaltningsmodellen bör behållas och därmed att ansvaret för fördelning, kontroll, uppföljning och utvärdering av statsbidragen till folkbildningen inte flyttas över till en myndighet. Det bör även i fortsättningen skötas av folkbildningens aktörer själva, genom Folkbildningsrådet. Självförvaltningsmodellen möjliggör ett avstånd mellan folkbildningen och staten vilket är viktigt för att upprätthålla och främja ett oberoende och självständigt civilsamhälle vilket stärker mötes- och föreningsfriheten.

15 En ny modell för uppföljning och utvärdering

Institutet **påminner om** att staten ska garantera att de mänskliga rättigheterna utövas utan diskriminering. För att säkerställa allas lika rätt till utbildning bör utredning och kontroll över folkbildningen därför utvecklas och tillämpas utan diskriminering.

I utredningens uppdrag ingår att föreslå en modell för regelbunden uppföljning av statsbidraget till folkbildningen. Utredningen har betonat vikten av att det måste finnas en balans mellan folkbildningens frihet och självständighet och behovet av att kontrollera användningen av statens medel. Utredningen konstaterar att även om det ska finnas en balans mellan de motstående intressena så måste tyngdpunkten flyttas mot en ökad kontroll.

Institutet **anser** att när fler kontrollfunktioner och utvärderingar av folkbildningen utvecklas måste fokuset vara att bibehålla så mycket självständighet för folkbildningen som möjligt och inte låta för mycket av folkbildningens aktörers resurser gå till återrapportering. Det är också viktigt att påminna om att det finns ett värde av en pluralism bland folkbildningens aktörer eftersom det hjälper folkbildningen att nå en bred målgrupp. En mångfald bland folkbildningens aktörer kan således bidra till att säkerställa en lika tillgång till utbildning och andra rättigheter i fler grupper i samhället. Det bör därför

säkerställas att utredning och kontroll utvecklas och tillämpas på ett sätt som aktivt främjar lika rättigheter.

Ärendets handläggning

Detta remissvar har beslutats av ställföreträdande direktören Charlotta Palmstierna och föredragits av biträdande utredare Alina Anderberg. I den slutliga beredningen har även ställföreträdande enhetschef Eva Glückman och utredare Anna Rosenmüller Nordlander deltagit.

Charlotte Palmstierna, ställföreträdande direktör